

tas, que, fora d'algun cas isolat en gramàtics, roman com a terme principalment filosòfic («avis agendi» la defineixen els filòsofs escolàstics) i en castellà no sorgeix fins al S. xvi; *activar*. *Actor* [S. xv, terme cavalleresc; S. xiii jurídic 'demandant', *CostTortosa* I II, 17; també l'usa Lluïl però en el sentit d'«autor», en què és alteració del ll. *auctor*], ll. *actor*, *-oris*, 'el qui obra o és agent de quelcom'; *actriu* [DBal.; abans es troba només *actora*, 1695, Lacav.; 1803, Belv.; el més culte *actrix*, *-icis*, de primer es digué, mal adaptat, *actris*, 1839, Lab., *DAmen*, *SLitCosta*]; *actoria*. *Actual* [Lluïl]; *actualitat* [Lluïl]; *actualitzar*. *Actuar* [1378], del b. ll. *actuare*; *actuació* [com a terme forense, Lab., 1839, *DAmen*.; per a la conveniència d'usar les *actuacions* en lloc del castellanisme *els autos*, terme de leguleis i picaplets, de primer pron. bàrbara, veg. *LleuresC.*, p. 27]; *actuari* [1702, *Const. Cat.*, 1803, Belv.; com a terme jurístic]; com a terme tècnic de finances, és un concepte desenrotllat en anglès en el S. xix, veg. Ulrix, *De Germaansche Elementen in de romaansche talen*, Gent, 1907; Richter, *KJRPh*. xi, i, 112, que des d'allí s'estengué pertot], *actuarial*, *actuós*.

Acció [Lluïl], del ll. *actio*, *-onis*, 'facultat d'obrar, activitat, acció':² «la amor de l'amat és en *acció*, e l'amor de l'amich en languiment, passió» *Blanquerna* (III, 37.2); ja antic per a l'obrar teatral: «theatrum --- allargar lo bras y fer *actió*: extenso brachio addere de gestu» OPou (*ThPu.*, 154); 'acte i facultat de fer valer legalment uns drets' (S. XIII, *CostTort.* IX, xxv, 21), del qual no és més que una acc. translàticia la de 'part que té un soci en una societat anònima' (1803, «pecunia quantitas qua quisque --- sibi lucri ius parit» Belv.); i d'aquesta és una aplicació popular la de 'dret a disposar de certa quantitat en una associació de regants', d'on després 'quantitat d'aigua a què una acció dóna dret': a l'Horta de València una acció d'aigua són 2500 litres per minut per a una fanecada («s'ha hagut de vendre una part però encara li queden 2 *akryóns* d'aigua», Aldaia, 1962). *Accionar* (c. 1800: «Rem gestu exprimer» Belv., «gesticular, expressar-se amb gestos»: «la Senyora Comtessa de Múntar, sent tan expressiva en parlar i en *accionar*», Maldà, *Coll. Bona Vida*, 108), d'on el derivat *accionat*, «proporció de las accions ab lo que's diu: *manuum concinna actio vel compositus modus*», 1803, Belv.: mot catalaníssim tan usat pels millors escr. Renaix. (Noller, etc.), que els permetia reemplaçar amb bell avantatge el cast. *ademán*, fr. *geste*, al. *Gebärden*, *Gebärdenspiel*, i que estem deixant caure culpablement en lamentable decadència (amb la complicitat dels nostres cataridians mestres de català): també en Em. Vilanova (*PIrient*, capítols finals); en Pons i Massaveu: «no creien sinó que un sant m'hagués tocat al cor --- 'com una mitja' --- deia el pare, fent l'*accionat* de girar-la» (*Colla del Carrer*, § 15, p. 216); en MVayreda: «no sé què de terriblement sugestionador que tenien sa veu, son *accionat* y ses mirades llampegantes» (*Sang Nova* V VIII, 401); de vegades també en plural: «lo que no tenien rovellat

era l'entusiasme per la causa, el foc de llurs mirades ni la vivesa de llurs *accionats*» id., *Carlinada*, § 2, p. 32. *Accionista* (1803, Belv.: mot que el castellà no imità del català fins a 1870, DCEC).

Agent [Lluïl, molt més tardà en cast., 1560; plenament substantivat: «agent de algú: negotiorum actor vel administrator», 1650-53, *DTol*], ll. *agens*, *-tis*, participi actiu de *agere*; *agència* [Lluïl]; *agenciar* [Belv.]. *Agenda*, imitat del francès si fa no fa pel mateix temps que en cast., en què ja el blasmen com a gallicisme c. 1855; ll. *agenda* pròpiament 'coses que s'han de fer'.

Agil [1650-53, *DTol*.; 1803, Belv.], ll. *agilis* id.; *agilitat* [1650-53, *DTol*.]. *Agitar* [1803, Belv.], llatí *agitare*, freqüentatiu de *agere*; *agitació* [1695, Lacav.; S. xv, *AlcM*].

Abigeat, *abigeu*, derivats tècnics del ll. *abigère* 'endur-se', format amb *ägère* 'menar, empènyer', i *ab-* 'de de', per degradació vocàlica de *a* en *i*.

Coacció [1803, Belv.], pres del ll. *coactio*, *-onis*, 'acció de forçar', derivat de *cögère* 'ajuntar per força, constrènyer' (participi *coactus*); *coactiu* [1803, Belv.]; *coaccionar*.

Reacció [1803, Belv.]; com a mot filosòfic, caràcter que hom li reconeix també en la primera aparició cast., 1737; *reaccionar* [1891, Noller], cf. *reobrar*, que era més tradicional; *reaccionari* [escr. Renaix.]; *reactiu* [1886, *AlcM*], *reactivitat*, *reactor*; *reactància* de l'ang. *reactancy*, creat sobre *to react* 'reaccionar'. *Retroactiu*, *retroactivitat*, *retroacció*.

Derivats del gr. *ἄγω* equivalent del ll. *ago*, *agere*. *Isagoge*, pres del gr. *εἰσαγωγή* 'introducció', de *εἰσάγω* 'introdueixo'; *isagògic*. *Metagoge*, de *μεταγωγή* 'translació'. *Paragoge* [-oges, h. 1390, L. d'Aversó, *Torcimany* I, 264] del gr. *παράγωγή* 'derivació gramatical', derivat de *παράγω* 'conduexo cap a'; *paragògic*. *Sinagoga* [c. 1390, Aversó, 139.3],³ pres del ll. *synagoga* i aquest del gr. *συναγωγή*, pròpiament 'reunió, lloc de reunió', derivat abstracte de *συνάγω* 'aplego, reuneixo'.

¹ Ja freqüent en Lluïl (cites *AlcM*, a les quals se'n podrien afegir moltes, en frases de to planer, quotidiana, ben poc emfàtic; interessa el contrast amb el castellà, on *activo* apareix per primer cop en el segle següent però resta fins al Renaixement un mot de gent de caràcter més aviat especial (J. Manuel, paladí de la vida pragmàtica poc imitat, gran aristòcrata individualista), de tal manera que encara Lope de Vega en la *Filomena* se'n riu com d'un mot de culterans (*RHisp.* LXXVII, 297). — ² Per al valor en la llengua clàssica, cf. Max Hözl, *Bedeutg. u. Gebrauch des Wortes actio bei den lateinischen Schriftstellern*, en el *Programm des Gymnasiums zu Dresden-Neustadt*, 1894, 44, p. 4; i Hözl-Wölfli, *ALLG* IX, 116-125, 292-297. — ³ També entre els nostres jueus medievals hi hagué algunes formes alterades comparables a les castellanques que detallo en *DCEC* I, 30 (on la referència a la *Biblia* dels Ss. XIII-XIV, *Bib. Med. Rom.*, s'ha de canviar en *Num.* 4.34, 16.2, 31.13).